नीतिचन्द्रिका

ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः ।
महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह ॥ ६१ ॥

पदविभागः

ब्रह्म-हत्या, सुरा-पानम्, स्तेयम्, गुरु-अङ्गना-गमः, महान्ति, पातकानि-आहुः, संसर्गः, च, अपि, तैः, सह ।

अन्वयः

ब्रह्महत्या, सुरापानं, स्तेयं, गुर्वङ्गनागमः (एतानि) महान्ति पातकानि आहुः । तैः सह संसर्गः च अपि (पातकं भवति) ।

कठिनपदार्थः

- हत्या – हननम् ।
- अङ्गना – स्त्री ।
- पातकम् – पापम् ।

नीतिचन्द्रिका

ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः ।
महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह ॥ ६१ ॥

भावार्थः

ब्रह्महत्याकरणं, सुरापानं, चौर्यं, गुरोः पत्न्याः शरीरसङ्गः च घोरं पातकम् इति वदन्ति । ये एतादृशं पापं कुर्वन्ति तेषां सहवासः अपि पापाय भवति ।

नीतिचन्द्रिका

मनस्यन्यत् वचस्यन्यत् कर्मण्यन्यत् दुरात्मनाम् ।
मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ॥ ६२ ॥

पदविभागः

मनसि, अन्यत्, वचसि, अन्यत्, कर्मणि, अन्यत्, दुरात्मनाम्, मनसि, एकम्, वचसि, एकम्, कर्मणि, एकम्, महात्मनाम् ।

अन्वयः

दुरात्मनाम् मनसि अन्यत्, वचसि अन्यत्, कर्मणि अन्यत् (वर्तते) । महात्मनाम् मनसि एकं, वचसि एकं, कर्मणि एकं (वर्तते) ।

कठिनपदार्थः

- दुरात्मनाम् – दुष्टानाम् ।
- वचसि – वचने ।
- कर्मणि – कार्ये ।

नीतिचन्द्रिका

मनस्यन्यत् वचस्यन्यत् कर्मण्यन्यत् दुरात्मनाम् ।
मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ॥ ६२ ॥

भावार्थः

दुष्टाः यत् वदन्ति तत् न कुर्वन्ति । तेषां मनसि अपि अन्यदेव भवति । किन्तु महात्मनां वचसि, मनसि, कार्ये च एकरूपता भवति ।

नीतिचन्द्रिका

मातापितृभ्यां जामीभिर्भ्रात्रा पुत्रेण भार्यया ।
दुहित्रा दासवर्गेण विवादं न समाचरेत् ॥ ६३ ॥

पदविभागः

माता-पितृभ्याम्, जामीभिः, भ्रात्रा, पुत्रेण, भार्यया, दुहित्रा, दास-वर्गेण, विवादम्, न, समाचरेत् ।

अन्वयः

माता-पितृभ्यां, जामीभिः, भ्रात्रा, पुत्रेण, भार्यया, दुहित्रा, दासवर्गेण (सह) विदादं न समाचरेत् ।

कठिनपदार्थः

- भ्रात्रा – सहोदरेण ।
- भार्या – पत्नी ।
- दुहित्रा – पुत्र्या ।
- जामिः – भगिनी ।

नीतिचन्द्रिका

मातापितृभ्यां जामीभिर्भ्रात्रा पुत्रेण भार्यया ।
दुहित्रा दासवर्गेण विवादं न समाचरेत् ॥ ६३ ॥

भावार्थः

मात्रा सह, पित्रा सह, भगिनीभिः सह, सहोदरैः सह, पुत्रेण सह, पत्न्या सह, सेवकवर्गैः सह च विवादः न कर्तव्यः ।

नीतिचन्द्रिका

माता यस्य गृहे नास्ति भार्या चाप्रियवादिनी ।
अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम् ॥ ६४ ॥

पदविभागः

माता, यस्य, गृहे, न, अस्ति, भार्या, च, अप्रियवादिनी, अरण्यम्, तेन, गन्तव्यम्, यथा, अरण्यम्, तथा, गृहम् ।

कठिनपदार्थः

- अप्रियवादिनी – अप्रियभाषिणी ।

अन्वयः

यस्य गृहे माता न अस्ति, भार्या च अप्रियवादिनी (अस्ति), तेन अरण्यं गन्तव्यम् । (तस्य कृते) यथा अरण्यं तथा गृहम् (भवति) ।

नीतिचन्द्रिका

माता यस्य गृहे नास्ति भार्या चाप्रियवादिनी ।
अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम् ॥ ६४ ॥

भावार्थः

यस्य जनस्य गृहे माता न विद्यते, पत्नी च सदा अप्रियम् एव भाषते, तस्य अरण्यगमनम् एव वरम् । यतः गृहम् अरण्यवत् एव भवति । अतः अरण्ये स्थितिः गृहे स्थितिः च समाना इति भावः ।

नीतिचन्द्रिका

मातृवत्परदारेषु परद्रव्येषु लोष्टवत् ।
आत्मवत्सर्वभूतेषु यः पश्यति स पण्डितः ॥ ६५ ॥

पदविभागः

मातृवत्, पर-दारेषु, पर-द्रव्येषु, लोष्टवत्, आत्मवत्, सर्व-भूतेषु, यः, पश्यति, सः, पण्डितः ।

अन्वयः

पर-दारेषु मातृवत्, पर-द्रव्येषु लोष्टवत्, सर्वभूतेषु आत्मवत् यः (एवं) पश्यति सः पण्डितः (इति उच्यते) ।

कठिनपदार्थः

- दाराः – पत्नी ।
- लोष्टम् – मृत्पिण्डम् ।
- सर्वभूतेषु – सर्वजीविषु ।

नीतिचन्द्रिका

मातृवत्परदारेषु परद्रव्येषु लोष्टवत् ।
आत्मवत्सर्वभूतेषु यः पश्यति स पण्डितः ॥ ६५ ॥

भावार्थः

इतरेषां पत्न्यः मातृवत् द्रष्टव्याः । मृत्पिण्डमिव भावः भवेत् परद्रव्यदर्शने । (अन्येषां सम्पदः दर्शनेन आशा दुराशा वा न स्यात् । अपि तु निर्लिप्तता स्यात्) सर्वान् प्राणिनः आत्मवत् पश्येत् । (स्वस्य यथा सुखं दुःखं च भवति, तथा अन्येषाम् अपि भवति इति जानीयात्) तादृशः जनः पण्डितः इति कथ्यते ।